

УДК 811.161.2'27:070.41

МОВНА ГРА ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ЧИТАЧА (НА МАТЕРІАЛІ ЗМІ)

Наталія Третяк

*Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Майдан Відродження, 1, м. Кам'янець-Подільський, 32300, Україна
tretyak24@yandex.ru*

Автор виявляє до опису цього явища багатоаспектність підходів, зумовлену роллю комунікативних технологій у формуванні впливу на споживача інформації. Схарактеризовано фонетичний, графічний, лексико-семантичний і морфологічний способи введення мовної гри в макроструктуру газетного тексту, структурні модифікації мовної гри. Зроблено висновок про роль мовної гри в розширенні можливостей перетворення інформації по лінії «об'єктивність – маніпулятивність».

Ключові слова: мовна гра, газетний дискурс, комунікативний вплив.

Поєднання експресії і стандарту є основною ознакою газетної мови, що забезпечує надійне донесення до читача змістово-інформаційної сутності з її буденністю, діловитістю, однозначністю, інтелектуальною точністю одночасно з її винятковістю, емоційністю і навіть сенсаційністю. З цією метою часто застосовують мовну гру, яка передбачає такий компонент, як естетизм (задоволення від неочікуваного, незвичного), за допомогою чого подана в тексті інформація «оживає», набуває нового (часто іронічно-саркастичного) значення [1: 104]. Мета статті – розкрити застосування мовної гри як засобу перетворення інформації по лінії «об'єктивність – маніпулятивність». Ставимо за завдання систематизувати підходи вивчення мовної гри та описати способи введення мовної гри в макроструктуру газетного тексту. Джерельною базою для аналізу послужили публікації ЗМІ (див. список джерел).

Підходи до вивчення мовної гри в лінгвістиці

Мовну гру традиційно розглядають у лінгвістичному, культурологічному, комунікативному та семіотичному аспектах. Багатоаспектність підходів до вивчення цього явища зумовлена особливим впливом комунікативних технологій з їх багатим арсеналом вербально-зображальних засобів на споживача інформації. ЗМІ утворюють нині глобальне комунікативне середовище, що функціонує й розвивається за своїми законами, має специфічні механізми впливу на суспільну думку, соціальні інститути й культуру. Саме в газетному дискурсі мовна гра використовується як один із засобів масового комунікативного впливу.

Терміном «мовна гра» позначають «ті явища, коли мовець «грає» з формою мовлення, коли вільне ставлення до форми мовлення співвідноситься з естетичним завданням. ...Це може бути і невинний жарт, і вдала іронія, і каламбур, і різні види тропів (порівняння, метафора, перифраза тощо)» [2: 172].

В. З. Санников називає мовною грою «всьяке умисно незвичне використання мови (наприклад, для створення художнього ефекту)» [3: 3] і розглядає її як одну з форм лінгвістичного експерименту, дослідження якої започаткували О. М. Пешков-

ський і Л. В. Щерба. Отож у лінгвістиці зміст мовної гри зазвичай співвідноситься не з прагматикою мовних одиниць, а з їх структурною і стилістичною функціями. Сучасні дослідження мовної гри спрямовані переважно на вияв її структурних і стилістичних особливостей у різних функціональних контекстах, зокрема і в ЗМІ.

Широке використання мовної гри в текстах мас-медіа стало яскравою прикметою сучасного інформаційного простору, де мовна гра виявляє увесь спектр своїх стилістичних можливостей. За допомогою мовної гри інформація, подана в газетних текстах, набуває неочікуваного звучання, а іноді й іронічно-саркастичного змісту.

Спостерігаючи за маніпулюваннями словом, насамперед його звуковою формою в царині сучасного жаргоновживання, «відзначаємо, що ігровий момент маніфестується на матеріалі української мови, навіть у дискурсі російськомовної особистості. Лексичні глибини української мови, її семантичні та звукові константи спливають у полі свідомості етнічного українця, який використовує сленг» [4: 324].

Засоби введення мовної гри в макроструктуру газетного тексту

Фонетично-графічні засоби введення мовної гри:

– заміна (пропуск, перестановка, додавання) букв, від чого слово не тільки змінює своє значення, але й набуває експресивного забарвлення, наприклад, *приватизація* – *прихватація*: Так, *дедалі більше проявляються негативні наслідки здійсненої політики прихватації промислових підприємств* (ГУ, 10.04.03, с. 6); *У листі просять Прем'єра вжити заходів, аби перешкодити кримінальній «прихватації» майна і корпоративних прав держави* (УМ, 7.07.05, с. 8); *Невгрипуций президент. Ані очікувана у Монголії небувала посуха, ані люта суміш грипу й пневмонії, яка вибухнула у Гонконгу, не спинили візиту туди президента Леоніда Кучми* (УС, 10–16.04.03, с. 6); асоціація до слова *невмируций*;

– застосування аббревіатур, ініціальних букв, прізвища або його частини як кореневої морфеми для новотвору: *ПроСРНАли* (заголовок) *До речі, про Срну, який взяв і обі..., даруйте, обламався, спочатку не забивши, а потім створивши пенальті. Навіщо цей емоційний хорват на прізвисько «За дурною головою і ногам нема спокою» взявся виконувати 11-метровий вирок, коли поруч бразильців було до біса?* (АГ, 16.03.05, с. 18): де Срна – прізвище футболіста-легіонера; *А за рік до того нинішній «ПРОТЕвник» (Джагіров – ведучий телепередачі «Проте») зазначив, що «Ющенко зараз немовби включили до загальної гри», і вів далі: «Пахани втікають – тільки не з зони, а від зони»* (УМ, 19.03.04, с. 3); *Обурення головного КПУшника (Петра Симоненка) не мало меж* (УС, 24–30.03.04, с. 9); *СЕРПнути по-львівськи. Попри те, що емоцій було більше, ніж здорового глузду, львівська антиСЕРПівщина вкотре засвідчила (особливо для Росії): будь-які кроки Кучми уважно відслідковуються в Галичині* (АГ, 02.10.03, с. 3); *СЕРП – єдина економічна політика; Хто розПЛЮЩить кризу* (БЦ, 17–23 05.07, с. 5); від прізвища політика – І. Плюща.

Лексико-семантичні засоби введення мовної гри:

– переосмислення значення відомого слова чи словосполучення. *Дон* (сленгова номінація представника Партії регіонів) і назви роману М. Шолохова: *Які звершення Віктора Федоровича зміг розгледіти електорат, що їх – яскравих виграшних подій, пов'язаних із головним «дном», – не добачили навіть офіційні мас-медіа? Навіть поверховий аналіз якісного складу електорату Віктора Януковича засвідчує, що це переважно конформісти, люди політично пасивні й далекі від практичної*

політики, тому розгледіти в «тихому доні» Президента вони змогли б лише тоді, коли «темникові» пропагандисти з УТ-1, «1+1» та «Інтера» тривалий час подавали б Віктора Федоровича як гідного президентської посади кандидата (УМ, 07.05.04, с. 4);

– перефразування: за основу береться відоме гасло, фраза, прислів'я, приказка і трансформується відповідно до ситуації: *Хай живе «стукач»*. Дехто, «здавши» у такий спосіб сусіда, отримав від енергетиків та газопостачальників кругленьку суму (АГ, 10.03.04, с. 6); «Мерс» на бочку. «Мерседес», швидше за все, «пасли» і, вибравши зручний час та місце, «організували» прокол шини. А далі – справа техніки... (АГ, 22.10.03, с. 32); *Гримить! Благодатна «Пора» наступає...* (УМ, 25.03.05, с. 5); гра на прямому значенні слова *пора* і назви політичної партії; *Ректора – на мило* (АГ, 08.11.04, с. 6): пор. «Суддю – на мило»;

– гра зі сполучуваністю: порушення сполучуваності слів, що є лексичною помилкою, однак у контексті набуває особливого іронічного відтінку. Опорний елемент гри зі сполучуваністю слів – слова, які позначають явища і поняття інших соціальних сфер, а потрапляючи в «чужий» для них контекст, надають висловленню експресивного значення, загострюють увагу одержувача інформації на актуальних проблемах сьогодення: *Конституцію «закачали» у мобільні телефони* (ВЗ, 29.05.03, с. 3): пор.: *закачати мелодію в мобільний телефон. А тіточки вас радо зустрічають на вокзалі і пропонують кімнату з видом на море за 100 зелененьких (не дерев'яних!) за день* (АГ, 14.06.04, с. 19);

– одночасна актуалізація первинного значення слова і жаргонного: *Звернення Ситникова до обласної прокуратури позитивних результатів не дали. На том ситниковській справі сів жирний глухар...* (Моя газета+, 29.08.02, с. 3): *глухар* – великий птах із родини тетеревох; *глухий тетерев*, міл. жарг. Нерозкритий злочин;

– використання перших двох літер вище уживаних власних імен: *Черномирдін назвав некоректними висловлювання американського посла Хербста, що формування Єдиного економічного простору не слугуватиме інтересам України. Така от «любов» у послів: відмахуватися одне від одного як від надокучливих мух. Цікаво, якою газетою відмахувався товариш Че від містера Хе* (АГ, 02.10.03, с. 3);

– лексичне розширення жаргонного фразеологізму: *Як правило, чоловіки, які опинилися у неоднозначній ситуації, в міліцію не заявляють. Це ї дозволяє шахраям вдало «рубати капусту» на «амурному» фронті* (ПіК, 12.05.04, с. 32).

Як різновид мовної гри розглядають іронію, яка належить до ефективних прийомів прихованої оцінки, поглядів, установок. «При цьому задіяний відомий психологічний механізм емоційного посилення раціонального змісту, коли наголошуються певні фрагменти інформації, важливі для автора повідомлення. Тим самим мовна гра виступає як дієвий засіб формування суспільної думки щодо важливих проблем політики і суспільного життя» [5: 141–142]. Наприклад: *Пан Лукашук, заткнув за пояс экс-першого віце-прем'єр-міністра України А. Голубченка. Між іншим, блок «За єдину Україну», у команді якого грав «голубчик», порушив конвенцію: за попередньою домовленістю, «заєдисти» поступалися 188-м хмельницьким виборчим округом есдекам. Власне, тут два центри: а) бізнесова озимина, що зійшла під опікою Михайла Костянтиновича, і б) конкуренти озимих, що мріють їх викосити. У пошуках кандидатур «аки» можуть попрацювати союзниками пана Віннікова, «беки» кинуться шукати альтернативу* (Моя газета+, 29.08.03, с. 4).

Метафоризація літературного слова у структурі публіцистичного тексту, яке в ньому набуває жаргонного забарвлення і має шлейф смислових асоціацій (у свій час Віктор Ющенко назвав Леоніда Кучму батьком), постає ще одним прийомом мовної

гри: *Якщо Леонід Кучма неправильно дешифрує послання Литвина, то в результаті це один «син» Президента стане опозиціонером. І ще на одну помилку гаранта буде більше. І все тому, що Леонід Данилович ніяк не може зрозуміти, що «сини» з часом дійсно ростуть-ростуть і виростають, стають індивідуумами зі власною точкою зору і волюють, аби їхню думку поважали* (ПіК, 5–11.09.03, с. 6). Завдяки метафоризації слово *син* набуває ознак політичного сленгу.

Морфологічний спосіб введення мовної гри. В українському жаргонізованому мовленні наявні моделі зі зменшено-пестливими суфіксами. У спонтанній розмовній комунікації до жаргонної основи одиниць різних тематичних сфер додаються демінутивні суфікси, що вносять у різнотипні тематичні сфери жаргонного спілкування ореол м'якого національного гумору або іронії: наркоманія – *косячок, мачок, коліщатко*; алкогольні напої – *винчик, пивасик*; транспортні засоби – *бенцик* (німецький автомобіль «Мерседес-Бенц»); грошові одиниці – *тарасик* (100 гривень), *мазепик* (10 гривень): *Якщо ти з тих, хто любить лікуватися таблетками, то закинись аспірином і залий його кавою – тоді ліки подіють швидше. Але є такі люди, які панічно бояться з'їсти зайве коліщатко* (Моя газета+, 29.08.02, с. 3); *Аусвайс для Бенцика* (АГ, 16.02.05, с. 15); *ЖЕК потяг у суд громадянина Х., наміряючись покарати його «Тарасиками», помноженими на «мазепики»* (Моя газета+, 29.08.02, с. 3).

«Гіпертрофія демінутивності в українській мові взагалі і в жаргонізованих стилях спілкування зокрема зумовлює той факт, що з лексичного складу національної мови беруться демінутиви і збагачуються жаргонними соціосемами. Порівняно недавно в жаргонізованому публіцистичному дискурсі закріпилося слово *хатинка*, зменшувально-пестливий суфікс якого став джерелом іронічної конотації – «дорогий престижний будинок»: *...колеритна... постать донецького підприємця Кубова, який щовечора зазирає в чарку, гамуючи страх зроби́тися мішенню для кілера, а по «хатинці» якого треба ходити лише́нь з мобілкою, бо щоразу наражає́шся на ризик заблукати* (Кг, 2001, № 21, с. 5); *У Криму не забули про скандал річної давності з показом по телебаченню тоді ще спорудженого палацу з коментарями фахівців – скільки ця «хатинка» може коштувати* (ПіК, 2002, № 9) [4, с. 326].

Широко використовуються прийоми мовної гри в газетних заголовках, де можливе пародійне перенесення відомих слів і висловів у нову стилістичну площину – як правило, жаргонну: *Репортаж із «дурдому»* (так називають відділення ДАІ, яке реєструє автомобілі) (АГ, 13.04.05, с. 5); *Гривню укріпити – долар – «опустити»* (КВ, 21–27.12.07, с. 2); *Шапкозакидацький облом*. (Українська команда з гандболу програла з великим рахунком в Норвегії) (УМ, 19.06.07, с. 14); *Менти в кабінеті грали в гестапо* (проводили дізнання, застосовуючи тортури) (АГ, 22.10.03, с. 29); *Пішаки у мери не проходять* (Моя газета+, 29.08.02, с. 1); *Екстрім-таксі – «під мухою»* (АГ, 28.01.04, с. 6).

Структурні модифікації мовної гри:

Лексична субституція – заміна компонента (значення при цьому залишається незмінним, але набуває додаткової експресивності): *Серпом по рейтингу* (АГ, 22.10.03, с. 3); усічення: *Знову вибори, і знову – локшину на вуха* (Моя газета+, 16.05.07, с. 2); пор.: вішати локшину на вуха.

Атрибутом мовної гри адресата-адресанта є **цитація або квазіцитація та алюзійне цитування**, коли відомі висловлення набувають іронічного звучання. Завдяки алюзійному цитуванню відбувається актуалізація попереднього асоціативного та аперцепційного досвіду адресата, адресант створює натяк на щось широко-

відоме (цитовання, схожа ситуація, асоціація...). «Гра» з цитатами – улюблений виражальний засіб сучасної публіцистики, коли зниження відіграє ключову роль. Т. Г. Винокур називає це явище «комунікативним співавторством» [6: 28], у якому провідна роль належить мовній грі – розгадуванню, згадуванню: *Доки банкір вийде, хтось «лимон» виїсть?* (ПіК, 2004, № 24, с. 32) про мільйони активу банку «Наш банк» та штучне банкрутство банку «Слов'янський». Пор.: Доки сонце зійде, роса очі виїсть.

Активне введення мовної гри в газетні дискурси свідчить про її значні прагматичні можливості, використання яких дозволяє конкретним мас-медіа зберігати і посилювати свою конкурентоспроможність. Подача інформації за допомогою мовної гри сприяє оптимізації інформаційного впливу на того, хто її одержує. В ієрархії функцій мовної гри в дискусійному просторі ЗМІ головна роль належить функції впливу, якій підпорядкована естетична функція, і як похідна від цих функцій, що охоплює оцінний характер інформації та стилістичну манеру її подачі, виникає світоглядна функція.

Підсумуємо. У функціональному сенсі ігрова форма подачі інформації спрямована на оптимізацію комунікативного впливу на реципієнта. Мовна гра психологічно полегшує сприйняття інформаційного матеріалу й одночасно повертає довіру читача до думки співрозмовника-медіатора. Тим часом застосування ігрових прийомів з використанням жаргонної лексики розширює можливості перетворення інформації в діапазоні «об'єктивність – маніпулятивність», чим і зумовлене активне використання мовної гри в дискурсі сучасних ЗМІ.

1. *Негръшев А. А.* Информирование или воздействие (о некоторых композиционных особенностях новостного газетного текста) / *А. А. Негръшев // Язык. Человек. Общество* : [междунар. сб. науч. тр. (к 60-летию проф. В. Т. Малыгина) / отв. ред. Н. В. Юдина]. – СПб. : Владимир, 2005. – С. 101–109.
2. *Земская Е. А.* Языковая игра / *Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, И. Н. Розанова // Русская разговорная речь. Фонетика. Морфология. Лексика. Жест* / [отв. ред. Е. А. Земская.]. – М. : Наука, 1983. – С. 172–214.
3. *Санников В. З.* Русский язык в зеркале языковой игры / *В. З. Санников.* – [2-е изд., испр. и доп]. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 552 с.
4. *Ставицька Л. О.* Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови / *Л. О. Ставицька.* – К. : Критика, 2005. – 462 с.
5. *Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса / *Е. И. Шейгал.* – М. ; Волгоград : Перемена, 2000. – 367 с.
6. *Винокур Т. Г.* Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего / *Т. Г. Винокур // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект.* – М., 1993. – С. 5–29.

Список публіцистичних джерел

1. Аргумент, газета, Львів [АГ]
2. Без цензури, газета [БЦ]
3. Голос України, газета [ГУ]
4. Київські відомості, газета [КВ]
5. Книжник-review, газета [Кг]
6. Моя газета+ (Хмельницький), газета
7. Політика і культура, журнал [ПіК]
8. Україна молода, газета [УМ]
9. Українське слово, газета [УС]

**LINGUISTIC GAME AS WAY OF COMMUNICATIVE INFLUENCE
ON THE READER
(BASED ON MASS MEDIA RESOURCES)**

Natalia Tretyak

*Ivan Ohiyenko National University in Kamyanets-Podilskyi
Maydan Vidrozhennia, 1, Kamyanets-Podilskyi, 32300, Ukraine
tretyak24@yandex.ru*

The author reveals multi-aspect nature of approaches towards describing this phenomenon stipulated by the role of communicative technologies in forming the influence on information consumer. The article characterizes phonetic and graphic, lexical and semantic as well as morphological ways of introducing linguistic game into the microstructure of newspaper discourse alongside with structural modification of linguistic game. Conclusions have been made as to the role of linguistic game in widening the opportunities for transforming information in the line «objectivity-manipulation».

Key words: linguistic game, newspaper discourse, communicative influence.

**ЯЗЫКОВАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО КОММУНИКАТИВНОГО ВЛИЯНИЯ
НА ЧИТАТЕЛЯ
(на материале СМИ)**

Наталья Третьяк

*Каменец-Подольский национальный университет имени Ивана Огиенко
Майдан Видродження, 1, г. Каменец-Подольский, 32300, Украина
tretyak24@yandex.ru*

Автор показывает к описанию данного явления многоаспектность подходов, обусловленную ролью коммуникативных технологий в формировании влияния на потребителя информации. Охарактеризованы фонетический, графический, лексико-семантический и морфологический способы введения языковой игры в макроструктуру газетного текста, структурные модификации языковой игры. Сделан вывод о роли языковой игры в расширении возможностей преобразования информации по линии «объективность – манипулятивность».

Ключевые слова: языковая игра, газетный дискурс, коммуникативное влияние.

Стаття надійшла до редколегії 07.10.2011
Прийнята до друку 20.10.2011